

Переклади з української мови німецькою мовою з 1991 до 2012

дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform

підготувала Катерина Стецевич ¹

лютий 2013

---

¹ Катерина Стецевич – культурний менеджер і тренер. Наразі працює над кандидатською дисертацією на тему української літератури після 1991 р. (Європейський університет Віадрина у Франкфурті-на-Одері, Німеччина).

This text is licensed under Creative Commons

1. Вступ

Німецько-українські культурні взаємини до початку XX ст.

В історичному плані німецько-українські культурні взаємини досить молоді. Їхні початки зароджуються в добу Середньовіччя, коли представники династії Рюриковичів укладають шлюби з німецькими дворянами. Контакти між німцями та українцями, зокрема русинами, посилюються за часів панування Польсько-Литовського князівства, коли українські інтелектуали обирають для навчання здебільшого німецькі університети. Традиція навідуватися туди, зокрема, щоб послухати лекції відомих німецьких науковців (як це, наприклад, робив Михайло Драгоманов у Берліні), триває до початку XX ст. З XIX ст., відколи людина збільшує свої можливості в пересуванні, міжкультурні взаємини розвиваються й у інших напрямках: декілька німецьких учених подорожують в Україну, щоб викладати і досліджувати в тамтешніх університетах. Так німецький історик і філолог Дітріх Крістоф фон Роммель у 1811 р., був запрошений викладати у Харківському університеті. Поїздкою він завдячує Йоганну Вольфгангу фон Гете, якого університет нагороджує за це званням почесного доктора. Безперечно вартими уваги є подорожні нотатки з України Йоганна Готфріда Гердера, які він опублікував під назвою «Журнал моїх подорожей у 1769 році»².

Від початку XX ст. до 1991 р.

До початку XX ст., а також періоду інтенсивного формування націй у Європі і перерозподілу земель після Першої світової війни, українська діаспора є тим головним рушієм, хто намагається донести українську культуру до німецького середовища. З 1922 по 1926 рр. існує товариство німецько-української громади в Берліні, ініційоване істориком-українофілом Паулем Рорбахом; з 1926 по 1944 рр. діє заснований Дмитром Дорошенком Український науковий інститут, що видає наукові праці українських істориків-емігрантів німецькою мовою – друкований фонд зберігається сьогодні в Берлінській державній бібліотеці. Також після Другої світової війни німецько-українські взаємини продовжують розвиватись у сфері освіти і культури. Для прикладу, у 1945 р.

---

² Див.: Rainer Lindner, „Die Ukraine und Deutschland im neuen Europa: Hypotheken und Chancen ihrer Partnerschaft“, in: Gerhard Simon (Hg.), Die neue Ukraine: Gesellschaft – Wirtschaft – Politik (1991-2001). Köln 2002, S. 297–320.,

українська діаспора засновує Український вільний університет, що до сьогодні діє в Мюнхені. Після розколу Німеччини, зокрема з 1950-их рр. поширення української літератури в ФРН і НДР відбувається несиметрично. Коли видавництва Західної Німеччини мусять пристосовуватись до нових умов на ринку, Східна Німеччина має змогу перекладати і видавати українську літературу незалежно від економічного тиску. Проте здебільшого друкуються конформістські автори, які масово видаються і в Радянському Союзі.

У НДР більшість перекладеної з української мови художньої літератури з'являється у другому за масштабом видавництві інтернаціонального спрямування «Volk und Welt», яке видає окремою серією літературу народів Радянського Союзу, друкуючи багато перекладів і володіючи великим штабом редакторів (Тарас Шевченко «Гайдамаки» та інша поезія» (1951 р.), Василь Козаченко «Біла пляма» (1974 р.), Олесь Гончар «Бригантина» (1975 р.), «Прапороносці», (1976 р.), Євген Гуцало і Григорій Тютюнник «Шлях із дитинства – Двоє українських авторів» (1977 р.), Володимир Дрозд «Небесна подорож Йосипа» (1986 р.). Перекладачами з української стають Інгеборг та Олег Коліньки, Лариса Робін і Віллі Гьопп³. Також в інших видавництвах НДР, скажімо, «Kultur und Fortschritt», що є членом Товариства німецько-радянської дружби і 1964 р. переходить у «Volk und Welt», з'являються чимало українських книг: Іван Франко «Ich sehe ohne Grenzen die Felder liegen», обрані вірші (1951 р.); Михайло Стельмах («Правда і кривда, 1965 р.) та ін. Найбільше видавництво художньої літератури в НДР «Aufbau», що контролюється культурною політикою Соціалістичної єдиної партії Німеччини, спеціалізується між іншим і на східноєвропейській літературі (здебільшого російській), друкуючи як класиків, так і сучасних авторів (Василь Стефаник «Кленові листки». Новели. Переклад з української на російську Георгія Шипова, Аркадія Деєва. Переклад з російської Еріха Залевські (1952 р.); Юрій Шовкопляс «Людина живе двічі» (1969 р.); Юрій Щербак «Бар'єр несумісності» (1974 р.); Євген Гуцало «Die Kirsche blühte im Herbst» Оповідання в двох частинах (1977 р.). Ці книги перекладають з української Трауте і Гюнтер Штайни.

---

³ Див. das Interview mit Christina Links und Katharina Raabe, „Literatur, von der wir geträumt hatten“, in: Osteuropa 2-3/2009, S. 251–263.

Більшість перекладів дитячої літератури друкуються ще за часів НДР: у видавництві «Kinderbuchverlag», що розташовується в Берліні (Григор Тютюнник «Климко» (1985 р.), Ярослав Стельмах «Химера лісового озера» (1987 р.) та ін.), а також у ваймарському видавництві із багатою традицією «Knabe» (Всеволод Нестайко «Пригоди Робінзона Кукурузо», видання друге (1969 р.).

У ФРН, згідно із даними платформи «Zentralverzeichnis der antiquarischen Bücher» (ZVAB)⁴, виходять друком до 1991 р. лише кілька творів. У гамбурзькому видавництві «Hoffman und Campe» у 1970 р. публікується роман Олеся Гончара під назвою «Собор у Зачіплянці» (оригінальна назва: «Собор»). Цей роман видається у Радянському союзі, після чого у 1967 р. на нього накладається заборона внаслідок наклепу на автора. В 1966 р. видавництво «Harassowitz» видає книгу Юрія Шевельова «Українська письмова мова 1798-1965 pp. Її розвиток під впливом діалектів».

1991 – 2013

Із падінням залізної завіси нова українська література розпочинає свій дуже повільний рух у бік зацікавленості з боку німецького книжкового ринку. Період між здобуттям незалежності і Помаранчевою революцією 2004 р. можна назвати періодом своєрідного орієнтування, коли українська література намагається відшукати себе, а німецькомовний ринок мусить пристосуватися до нової політичної і культурної ситуації. В цей час, коли німецькі видавництва майже не друкують українську літературу, визначною стає перекладацька діяльність та видавничі зусилля Анни-Галі Горбач (1924-2011 pp.). Німкеня українського походження засновує у 1995 р. видавництво «Brodina», де публікує власні переклади як українських класиків XIX-XX ст., так і сучасних авторів. Перші німецькі публікації Андруховича, ким згодом серйозно зацікавиться «Suhrkamp», побачать світ у видавництві «Brodina». За свій внесок у розвиток німецько-українських культурних взаємин Анну-Галю Горбач нагороджують у 2006 р. орденом «За заслуги перед Федеративною Республікою Німеччина».

Якщо популяризація української літератури до 2004 р. відбувається повільно через нестачу перекладачів, то після Помаранчевої революції потреба у них помітно зростає. Той

---

⁴ Див.: www.zvab.com

рік стає свого роду цезурою в суспільному сприйнятті та увазі медіа до України. До того часу українська література відома лише спеціалістам та невеликим групам за інтересами (як, наприклад, українська діаспора в Німеччині), але з 2004 р. число перекладів та публікацій постійно зростає, перш за все у сфері художньої літератури. Найбільш міцно закріплюється на німецькомовному ринку сучасна українська література, починаючи з покоління Юрія Андруховича. Попри зростання зацікавленості, українське і надалі займає лише невелику частку з числа усіх перекладів із мов Центральної та Східної Європи, які публікуються в Німеччині, Австрії та Швейцарії.

2. Книжковий ринок в Німеччині

Найбільшу частку перекладів на німецькому ринку становить художня література. Це відповідає загальному розвитку німецького книжкового ринку, який демонструє високу кількість видавництв (згідно із даними біржової спілки німецьких книговидавців, ринок налічує у 2010 р.⁵ 2.200 видавництв). Із 6.850 підприємств, що займаються видавничою справою, 27,1%⁶ припадає на книжкові видавництва. У 2011 р. дохід ринку складає 9,6 млрд євро⁶, з яких 34,4% припадає на художню літературу⁷. У 2011 р. видаються 11.819 перекладів, дві третіх з яких займає англomовна література і близько однієї десятої – французька. Четвертина перекладів припадає на усі інші мови світу. Це означає, що переклади зі східноєвропейських мов загалом і української зокрема знаходяться в маргінальному стані, як і число видавництв, що їх публікують. Причиною того, чому ця ситуація кардинально відрізняється від інших, полягає в нелегкому продажеві таких книг – як розмірковує літературний критик Йорг Плат. Зацікавити такими книгами західноєвропейський ринок не просто, бо вони розповідають часто про суб’єктивні речі як, наприклад, пошук ідентичності в часи трансформації, і не завжди зрозумілі пересічному читачеві.⁸

⁵ Див.: http://www.boersenblatt.net/373296/template/bb_tpl_branchenzahlen/

⁶ Див.: <http://www.boersenverein.de/de/portal/Wirtschaftszahlen/158286>
www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/DienstleistungenFinanzdienstleistungen/Branchenberichte/Verlagswesen5474116107004.pdf?__blob=publicationFile

⁷ Див.: <http://www.boersenverein.de/de/portal/Belletristik/189810>

⁸ Поп.: <http://www.goethe.de/kue/lit/prj/lit/mag/ess/deu/de6735287.htm>

3. Переклади з німецької: Дійові особи (інституції та персоналії)

Просування української літератури інституціями

Все-таки східноєвропейські літератури не безсилі на німецькомовному ринку. До основних фігур на перекладацькому ринку належать видавництва, фельстони у національних та регіональних медіа, будинки літератури та спілки. Існують два чималі видавництва, що цікавляться українською художньою літературою помітно жвавіше ніж інші – це німецький «Suhrkamp» і швейцарський «Diogenes». У Німеччині особливою є заслуга експерта з української літератури Катаріни Раабе, редакторки східноєвропейської літератури видавництва «Suhrkamp». З 2003 р. це видавництво друкує твори Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Любка Дереша, Тараса Прохаська і Миколи Рябчука. Здебільшого після 2004 р. кількість публікацій української літератури у цьому видавництві зростає. Для прикладу, із 2003 р. щорічно видають нову книгу Юрія Андруховича або принаймні її кишенькову форму. Найбільшої популярності на німецькомовному ринку добивається український російськомовний письменник Андрій Курков, якого видає швейцарський «Diogenes». За останні роки малі та середні за масштабами видавництва записують до видавничих планів українських сучасних авторів. Австрійці «Droschl» публікують Оксану Забужко, у «Residenz» з'являється Таня Малярчук. Також зростає і число антологій, до переліку яких входять українці (Мартін Поллак «Краї сарматів: Вісті з Литви, Білорусі, України, Польщі і Німеччини» (2006 р.), Катаріна Раабе, Моніка Шнайдерман «Last & Lost. Атлас зникаючої Європи» (2006 р.), Катаріна Раабе, Моніка Шнайдерман «Одеса-трансфер. Вісті з Чорного моря» (2009 р.), «translit e.V.» (вид.) «Горілка для воротаря. 11 футбольних історій з України» (2012 р.), Сергій Жадан «Тотальний футбол. Польсько-українська футбольна подорож» (2012 р.) та ін.)

Ролі наступних дійових осіб на книжковій сцені виконують різні інституції-посередники у сфері культури. Ними є будинки літератури, літературні бюро, які влаштовують проекти, налагоджуючи таким чином зв'язок між авторами, перекладачами, видавцями, культурними менеджерами, чия співпраця як наслідок розвиває фонди, об'єднання, програми і фестивалі. Як приклад, нижче описані деякі проекти в Німеччині, що цікавляться останніми роками українською літературою. У 2002 р. в рамках проекту

«Пошуки слідів – література з України» кілька українських авторів стають учасниками літературної майстерні в Берліні. У 2006 р. проект літературного бюро Фрайбурга «Потяг 76. Українська література в турне» проходить у шести німецьких містах за участю десяти українських авторів (див. www.zug76.de). Частина цього проекту охоплює перші переклади авторів, невідомих досі німецькому читачеві. Особливим пунктом програми літературного фестивалю у Берліні у 2010 р. стають восьмеро українських письменників. Між 2012 та 2014 рр. українська література разом із польською і білоруською залишатиметься під пильним наглядом Лейпцизького книжкового форуму, що спеціалізується на Центральній та Східній Європі. За допомогою важливого пункту своєї програми, проекту «Транзит. Література з Польщі, України та Білорусі», Лейпцизький книжковий форум і його партнери зосереджують увагу на розбудові нової мережі між різними учасниками книговиробництва, на нових іменах в літературі, а також на сучасних політичних, суспільних і культурних дискурсах у цих країнах (www.leipziger-buchmesse.de/tranzyt).

За наукову заглибленість в українську літературу та її рецепцію відповідають кафедри славістики або україністики. Віднедавна українським авторам вдається потрапити з окраїн у сам центр кола зацікавленості дослідників літератури в німецькому літературознавстві. Університет у Грайфсвальді влаштовує з 2005 р. так звану «Greifswalder Ukrainicum», літню школу, що зосереджує увагу на політиці, країнознавстві і літературі. Вже кілька років у декількох університетах спостерігається інтенсивна праця першочергово над сучасною українською літературою. Вартий уваги її огляд провадить Штефан Сімонек з Інституту славістики Віденського університету.⁹

Різноманітні німецькі інституції започатковують програми підвищення кваліфікації для перекладачів, чим сприяють їхньому професійному розвитку. Фонд Роберта Боша, найбільший німецький приватний фонд, і Гете-Інститут у Києві організують кілька перекладацьких майстерень в Україні і Німеччині. «Literarisches Colloquium Berlin» щорічно надає стипендії для перекладачів. У 2013-2015 роках відбудеться «TransStar», інтернаціональний проект для перекладачів художньої літератури на чолі із кафедрою

---

⁹ www.kakanien.ac.at/rez/SSimonek12.pdf. Тут названі імена науковців, які безпосередньо займаються дослідженням української літератури: Ульріх Шмід, Тат'яна Гофман (Цюрихський університет); Рената Макарська (Тюбінгенський університет); Александер Кратохвіль, Роман Дубасевич (університет у Грайфсвальді); Штефан Сімонек, Алоїз Вольдан (Віденський університет), Альфред Шпрюде (університет у Мюнстері). Список не повний.

славістики Тюбінгенського університету, який має на меті вдосконалити професійні навички перекладачів і культурних посередників, а також налагодити мережу контактів. З українського боку проект підтримується Київським національним університетом імені Тараса Шевченка і культурним часописом «Простори»¹⁰. Віднедавна також розвиваються інституції, які займаються перекладами з української мови. Так, наприклад, у 2010 р. в Німеччині із перекладацького проекту «Квітослава» виникає громадська організація «Трансліт», до якої належать такі експерти як Клаудія Дате (переклала Сергія Жадана, Галину Крук, Олександра Ірванця, Остапа Сливинського та інших), Софія Онуфрів (переклала Юрія Андруховича) та Александр Кратохвіль (переклав Оксану Забужко).

Окремі постаті, які популяризують українську літературу

Важливу роль у розвитку попиту на українську літературу відіграють також окремі особи, що типове не тільки для української, але і для інших літератур так званих «малих мов». Самі автори неабияк сприяють процесу разом із культурними посередниками і менеджерами, перекладачами і редакторами. В ході останніх десяти років Юрій Андрухович став культурним послом своєї країни закордоном. Завдяки присвоєнню декількох нагород (у 2001 р. премія Гердера фонду Альфреда Тьопфера, у 2005 р. спеціальна премія миру Еріха-Марії Ремарка міста Оснабрюк, гість Берлінської програми для митців DAAD у 2006 р., а також володар Лейпцизької книжкової премії європейського порозуміння) і отриманню стипендій йому вдалося акумулювати символічний капітал і представити ширше коло українських авторів на німецькому ринку: Любка Дереша, Сергія Жадана, Тараса Прохаська, Єлену Заславську, Олега Коцарева та ін. Також і знання іноземних мов Андруховичем зробило значний крок назустріч вільному та безпосередньому спілкуванню з читачем. Вирішальну функцію посередника української літератури на німецькому ринку виконує Катаріна Раабе, яка «відкрила» декількох українських авторів і видає їх у «Suhrkamp». Якщо мова йде про перекладачів, то за

---

¹⁰ Див.: <http://www.slavistik.uni-tuebingen.de/textabdruecke.html> проекту «Kvitoslava» утворилося об'єднання «Translit», що займається популяризацією української літератури закордоном, куди належать відомі перекладачі з української Клаудія Дате (переклала Сергія Жадана, Галину Крук, Олександра Ірванця, Остапа Сливинського та ін.), Софія Онуфрів (переклала Юрія Андруховича та ін.) і Александр Кратохвіль (переклав Оксану Забужко).

останні десять років спостерігається динамічний розвиток, який не можна порівняти із 90-ми рр., коли перекладачів майже не було. Майже усі вони зацікавилися українською мовою через інші (польська, російська), а також живучи чи перебуваючи тривалий час в Україні. Таким чином вони володіють не лише мовною компетенцією, але й краєзнавчими та міжкультурними знаннями. До відомих перекладачів з української належать Забіне Штьор, яка часто працює в тандемі з Юрієм Дуркотом, Клаудія Дате, Александер Кратохвіль, Софія Онуфрив з Німеччини і Марія Вайсенбюк з Австрії. Олаф Кюль, відомий в Німеччині як перекладач із російської та польської, також робив переклади з української. Разом із об'єднанням «Translit», яке вже встигло опублікувати кілька антологій, з'являється нове покоління славістів: Каті Бруннер, Якоб Мішке, Ютта Ліндекугель і Лідія Нагель.

4. Переклади згідно жанру

Якщо розглядати жанри, які перекладаються, то чітко видно таку ситуацію: більшість перекладів з української мови – це художня література, тобто романи, оповідання, есеїстика і лірика. З часу Помаранчевої революції траплялися поодинокі спроби перекладу драматичних текстів, хоча театральний простір, особливо становище молодих незалежних театрів, залишається малорозвиненим. У 2005 р. вперше в Німеччині, в Дюссельдорфі і Лейпцигу, було поставлено п'єсу «Нелегал Орфейський» на основі «Перверзії» Андруховича. Після трагічної смерті драматурга Анни Яблонської, яка була відомою здебільшого на російському ринку, були перекладені на німецьку мову дві її драми. П'єса «Монодіалогі» (пер. з української Клаудія Дате) була вперше поставлена у 2012 р. тюрінгенським театром «Zimmertheater» на фестивалі «Ruhrfestspiele». П'єса «Язичники» (пер. з української Олаф Кюль) побачила світ на сцені Національного театру міста Маннгайм. Обидві драми Яблонської, а також перекладена Олафом Кюлем п'єса «Сім'я. Сцени» вийшли друком у видавництві «Rowohlt Theaterverlag». Українська дитяча література, яка досить інтенсивно розвивається в Україні, зовсім не знайшла свого видавця в Німеччині, починаючи з часів НДР. Лише за останні два роки можна спостерігати нові поштовхи на ринку. На книжковому форумі в Лейпцигу будуть представлені двоє українських дитячих авторів Мар'яна Савка і Олександр Дерманський. Інтернаціональна бібліотека для молоді в Мюнхені публікує з 1996 р. «The White Ravens», щорічний каталог

книжкових пропозицій дитячої та юнацької літератури з усього світу. В ньому були представлені наступні українські автори: Мар'яна Савка «Казка про старого лева» (2012 р.), Борис Щавурський «Рукавичка» (2012 р.), Василь Голобородько «Віршів повна рукавичка» (2011 р.), Олена Комова «Піратські історії» (2010 р.), Микола Вінграновський «Козак Петро Мамарига» (2003 р.), Георгій Химич «Песик та його місячні друзі» (2003 р.), Володимир Голозубів (ілюст.) «Рукавичка: українська народна казка» (2001 р.).

Висновки

У цій статті наведено огляд розвитку перекладацького ринку з української на німецьку мову за період після Другої світової війни. Можна підтвердити позитивну динаміку із залученням все більшої кількості дійових осіб, хоча факт, що українська література знаходиться на периферії німецькомовного книжкового ринку, залишається фактом. Завдяки чітко налагодженій мережі із видавців, об'єднань, культурних посередників і менеджерів, письменників, добре розбудованим посередницьким інституціям як будинки та бюро літератури, фондам, що функціонують в Німеччині, Австрії і Швейцарії, а також численним проектам та зустрічам, перекладацький ринок з української мови на німецьку набирає обертів. Все ж таки перекладацьке посередництво, яке завжди залишається суб'єктивним, повинне старанніше оцінюватись критичною точкою зору.¹¹ Вирішальну роль відіграють також і українські літературні інституції, які, на жаль, до сьогодні зробили занадто мало для донесення української літератури до німецького читача. У майбутньому хотілось би досягнути інтенсивнішої участі української сторони та активнішого діалогу з партнерами на німецькомовному книжковому ринку.

---

¹¹ Див.: Claudia Dathe, „Das deutsch-ukrainische literarische Feld: Akteure und Asymmetrien“, in: Claudia Dathe/Renata Makarska/Schamma Schahadat (Hg.), *Zwischentexte. Literarisches Übersetzen in Theorie und Praxis*, Berlin 2013, ст. 255-283.

